

Vlado Valenčič

STATISTIČNI PRIKAZ ZEMLJIŠKIH GOSPOSTEV NA KRANJSKEM OB KONCU 18. STOLETJA

Iz konca 18. stoletja je ohranjena rokopisna knjiga, nasloveljena *Ganz kurz gefasste Beschreibung von dem Herzogtum Krain*, z mnogimi številčnimi podatki, ki nas seznanjajo z več področji tedanjega družbenega življenja.¹ Vsebuje podatke o številu prebivalstva po okrožjih, škofijah in župnijah. Navaja vsa zemljiška gospostva s številom hub in z nekaj finančnimi podatki. Ti zavzemajo največji del knjige. Obsežno je tudi poglavje o špitalih in ubožnicah v deželi. Obravnavani so rudniki, komercialne ceste in cestne mitnine, deželne finance in finančne obveznosti deželnemu knezu.

Pod naslovom je sicer letnica 1780, toda knjiga je bila napisana nekaj let pozneje. V njej so navedeni dohodki cestnih mitnin za leto 1781. Pri deželnih finančnih podatkih avtor omenja leto 1782. Med državnimi zemljiškimi gospostvi navaja samostane, ki jih je ukinil Jožef II. leta 1781, sicer jih pa izkazuje med cerkvenimi gospostvi.

Avtorja tega opisa kranjske dežele nisem mogel ugotoviti, tudi mi ni znano, ali je vsebovane podatke v našem zgodovinopisju že kdo uporabljal. Je pa na prvi strani bila pozneje vpisana pripomba: Einiges für die Mittheilungen geeignet, kar kaže, da je knjigo imel v rokah kdo iz kroga sodelavcev revije *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*.

I.

Zemljiška gospostva so v knjigi izkazana po okrožjih Gorenjsko, Dolenjsko in Notranjsko. Kranjska je tedaj obsegala tudi kraški del Goriške in Istro, kolikor je bila pod avstrijsko oblastjo. Ti področji sta bili vključeni v notranjsko okrožje. Gospostva so bila razporejena po pripadnosti vrstam lastnikov, ti so bili cerkev, avtor jo označuje kot duhovščino (Geistlichkeit), plemstvo, navadne stranke (gemine Parteien), svobodniki in mesta. V seznamu so gospostva razvrščena po abecednem redu nemškega naziva. Gospostva so po večini navedena po kraju, kjer so bila, ali pa po nazivih gradov, ne pa z rodbinskimi imeni lastnikov, kar je bilo le izjemno. Ponajveč z imeni lastnikov so navedena gospostva navadnih strank, zato se pri teh ne da vedno ugotoviti, kje so bila. Svobodniki so bili v vsakem okrožju navedeni skupaj v eni postavki brez označbe števila in kraja.

Poleg označbe kraja ali gradu oziroma lastnika je v številnih primerih označena kategorija, v katero so gospostva uvrščali. Te so bile grofije, gospostva (Herrschaften), imenja (Gülten), graščine (Güter), dvorci (Höfe), Gospostva so imela večja ozemlja, navadno z utrjenim gradom kot gosposčinskim sedežem, bila so tudi deželska sodišča. Imenje je obstajalo iz večjega ali manjšega števila kmetij in graščine ter pristave, ni pa imelo ozemlja z deželskosodnimi pravicami. Kot graščine in dvorci pa tudi imenja so navedena manjša zemljiška gospostva, včasih celo brez rustikalne zemlje, torej brez podložnih kmečkih zemljišč. Te označbe nam ne nudijo zanesljive opore za porazdelitev po kakšnih gospodarskih ali pravnih kategorijah.² Pri cerkvenih gospostvih so take označbe le pri večjih in pomembnejših, katerih lastniki so bile škofije, samostani ali redovi, sicer so bili navedeni le lastniki, največ župnijske in podružnične cerkve. Pri gosposčinah navadnih strank pa je razen lastnika bolj redko navedena kaj o njihovem značaju.

Za zemljiška gospostva so v seznamu navedeni podatki za dominikalno posest (pristave) užitek (Nutzung), davščine (Gietheit) in vrednost (Schätzungs-Werth), pri rustikalni posesti

¹ Arhiv Republike Slovenije, Rkp II – 24 r, *Ganz kurz gefasste Beschreibung von dem Herzogtum Krain* – 1780.

² Prim. S. Vilfan, *Zemljiška gospostva, Gospodarska in družbená zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog II.* zvezek, Ljubljana 1980, str. 194 sl. in 235.

(kmetije) pa kontribucija, davek in število hub (celih kmetij). Skupni užitek vseh gospostev je bil izkazan po rektifikaciji v znesku 602.144 gold. Avtor pripominja, da je bil po takratnih zakupninah 752.680 gold., to je četrtno višji. V užitku so bili zajeti donosi gosposčinske pristave in urbarskih dajatev podložnikov. Na osnovi pri davčni rektifikaciji ugotovljenega užitka je bila vsa zemljiška posest ocenjena na 12.688.581 gold., kar pomeni, kot sem izračunal, kapitalizacijo po 4,7%-ni obrestni meri. Glede davščin zemljiških gospodov ni pravega pojasnila; preračunani podatki za vso deželo pa kažejo, da so znašale povprečno 15,7% od užitka. Davščini za rustikalno (kmečko) posest sta bili kontribucija in davek. Kontribucija je znašala 6 gold. od hube, to je od cele kmetije. V postavki davka sta bili zajeti dve davščini in sicer 1 gold. 45 kr. ter 2 gold. na cele kmetije. Manjše kmetije so vse davščine plačevale sorazmerno svojemu obsegu. Na Notranjskem je bila obdavčitev rustikalne posesti deloma drugačna. Kmetije ob benečanski meji niso plačevale davščin v isti višini. Kot kontribucijo so plačevale le 1 gold. 30 kr., kot rekrutni ali rustikalni davek pa so plačevale 1 gold. 18 kr. Take kmetije so označevali kot fundalne hube. Preračunano za celo deželo je povprečje znašalo za kontribucijo 5 gold. 44 kr., za davek pa 3 gold. 43 kr.³ Zadnja postavka v seznamu gospostev je število hub, ki nam najbolj služi za spoznavanje njihovega obsega.

II.

Seznam vsebuje 1051 gospostev v vsej deželi, od teh 472 na Gorenjskem, in sicer 321 cerkvenih, 77 plemiških, 67 jih je pripadalo navadnim strankam, 5 je bilo mestnih, 2 vpisa ne nanašata na svobodnike.

Najpomembnejša cerkvena zemljiška gospostva o gorenjskem okorožju so bila:

	Vrednost gold.	Hub
Gospostvo Fužine	66.488	108
Gospostvo Loka, škofija Freising	455.408	1811
Graščina Loka, ženski samostan	42.094	80
Ljubljanska škofija	229.747	362
Ljubljana, proštija Radovljica	42.380	56
Stolni kapitelj, Ljubljana	172.836	250
Križevniška komenda, Ljubljana	116.884	306
Križevniška komenda, mestno imenje	55.941	52
Kolegij Družbe Jezusove	155.847	337
Kolegij Družbe Jezusove za imenje Vipava	596	—
Semenišče Družbe Jezusove	5.575	8
Samostan Velesovo	137.908	463
Samostan Velesovo, župna cerkev	347	—
Samostan Mekinje	84.386	223
Malteška komenda sv. Petra	47.627	113
Samostan Studenice, Štajersko, za imenje	20.565	49
Gospostvo Bled (škofija Brixen)	130.044	472
Proštija na blejskem otoku	12.320	67

Med navedenimi gospostvi z vrednostjo 1.776.993 gold. in 4757 hubami jih je nekaj, ki so bila prej sicer cerkvena, toda po ukinitvi jezuitskega reda in nekaterih samostanov so prišla pod državno upravo. Razen gospostev Družbe Jezusove je pripadalo jezuitom tudi gospostvo Fužine. Ukinjeni ženski samostani, katerih gospostva je upravljala država, so bili Loka, Mekinje z imenjem Studenice in Velesovo.⁴ S podržavljenjem omenjenih gospostev, ki so bila ocenjena na 513.806 gold. in so imela 1268 hub, se je cerkvena posest znatno zmanjšala. Vrednost cerkvenih gospostev na Gorenjskem je znašala 2.258.066 gold., imela pa so 5686 hub. Po vrednosti in po številu hub je bilo na prvem mestu daleč pred vsemi drugimi gospostvo škofije Freising, ki je bilo največje v deželi.

³ Arhiv Republike Slovenije, Rkp II – 24 r, fol. 7 sl.

⁴ Arhiv Republike Slovenije, Rkp II – 24 r, fol. 28.

Lastniki največ cerkvenih gospostev so bile župnije, beneficiji, cerkve in bratovščine. Brez rustikalne posesti, torej brez hub, jih je bilo 166. Dominijev s hubami je bilo 133, ki so jih imeli kvečjemu 20, večinoma le po nekaj, 22 jih je imelo več kot dvajset. Šlo je v splošnem za drobno posest, nekoliko večjo so imele posamezne župnije. Zelo številni so bili dominiji, katerih lastniki so bile cerkve, župnije z več podružnicami so imele večje število takih dominijev. V župniji Kranj jih je bilo 48, Stari Loki 10, Preddvoru 16, Igu 21, Ljubljani z beneficiji in cerkvami v okolici 30, Nevljah 11, Selcah 14, Vačah 18, Cerkljah 14.

Plemstvu je na Gorenjskem pripadalo 77 gospostev v vrednosti 1,770.715 gold. in s 4063 hubami. Več kot 100 hub so imela naslednja gospostva:

	Vrednost gold.	Hub
Gospostvo Križ	124.756	247
Imenje Križ	28.881	127
Gospostvo Brdo pri Kranju	106.842	183
Gospostvo Smlednik	93.016	238
Graščina Jablje z beneficijem sv. Janeza Krstnika v Kamniku	61.170	117
Tržiški grad, Stari Gutenberg	54.567	193
Gospostvo Ponoviče in Lubek	53.547	137
Gospostvo Radovljica	173.839	441
Gospostvo Ig	114.584	243
Gospostvo Kamnik	103.335	201
Graščina Thurnau (slovenski naziv ni ugotovljen)	48.289	163
Graščina Turn (Breg pri Preddvoru)	48.294	103
Gospostvo Bela peč	45.394	149

Gospostva z več kot 100 hubami so imela več kot polovico celotne vrednosti, še večja pa je bila razlika pri številu hub. Od gospostev je bilo 15 brez hub, 21 jih je imelo do 20, 18 od 21 do 50, 10 od 51 do 100 in 13 nad 100 hub. Kot gospostva je bilo označenih 10 dominijev, 11 je bilo imenj, 38 graščin in 17 dvorcev, pri 16 so bile druge označbe. Med takimi so Vojvodov gozd kneza Auersperga, lovišče (Wildpan) Bistrica (Kamniška), Utiški gozd.

Kot gospostva v Ljubljani so navedena imenje dvornega špitala v vrednosti 17.924 gold. z 41 hubami, prej komendsko, tedaj magistratno imenje v vrednosti 11.453 gold. in s 44 hubami, županija Kozarje, tudi magistratno imenje, v vrednosti 25.882 gold. in 41 hubami, stolni kapitelj z vrednostjo 3105 gold. in 12 hubami ter Leopoldsrue (Cekinov grad). Kakor kažejo ti primeri, so med plemiška gospostva uvrščena tudi tista, ki so pripadala mestu Ljubljana, eno je bilo prej v lasti križevniškega reda in bi sodilo med cerkvena. Pri uvrščanju v posamezne kategorije torej ni bilo doslednosti.

Posebna postavka v seznamu plemstvu pripadajočih gospostev so svobodniki. Ti so bili neplemiški lastniki nepodložnih svobodnih zemljišč. Njihovo število ni navedeno, postavka se ne nanaša na vse svobodnike, temveč le na gospostvom prideljene. Vrednost njihove dominikalne posesti je znašala 59.025 gold., pripadalo jim je tudi 7 hub. Polec navaja, da je bilo takrat na Gorenjskem 110 prideljenih svobodnikov.⁵

Navadne stranke so imele 67 gospostev vrednosti 266.453 gold. s 459 hubami. Večja dominija sta bila gospostvo Gamberk v vrednosti 64.006 gold. z 237 hubami in imenje Fedransperg z gozdom v vrednosti 24.767 gold. z 42 hubami. Brez hub je bilo 43 dominijev, 21 dominijev je imelo do 20 hub, le trije dominiji so presegali to število. Pri teh dominijih je bil le enkrat uporabljen naziv gospostvo, 8 je bilo imenj, 7 graščin, 8 dvorcev, v petih primerih je šlo le za posest desetine. Med lastniki so bili ljubljanski trgovci, duhovniki, cerkvene bratovščine in rokodelski chei. Deželski svobodniki, ti so bili deželi podložni, so imeli posest v vrednosti 101.260 gold, bilo jih je 130. V skupini navadnih strank so mesta Ljubljana, Loka, Kranj, Radovljica in Kamnik, vrednost njihove dominikalne posesti je bila 1,104.502 gold. Na prvem mestu je bila Ljubljana z 869.535 gold., nato Kranj s 110.508 gold., Radovljica z 71.679 gold., Kamnik s 47.347 gold. in Škofja Loka s 5.433 gold.

⁵ J. Polec, Svobodniki na Kranjskem, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XVII/1936 str. 67 in str. 128 sl., seznam svobodnikov na Kranjskem. Podatki o številu svobodnikov so iz tega seznama.

III.

Na Dolenjskem je bilo 330 gospostev, 193 cerkvenih, 94 plemiških, 34 pripadajočim raznim strankam, 7 mest in 2 postavki svobodnikov. V seznamu je sicer navedenih 193 gospostev, toda za dve niso navedeni podatki o kakšni posesti.

Samostani, zagrebški stolni in novomeški kapitelj so imeli naslednja gospostva:

	Vrednost gold.	Hub
Zagrebški stolni kapitalj, za gospostvo Metlika	26.828	71
Samostan Jurklošter	4.934	8
Samostan Kostanjevica za dvorec Straža in špitalsko imenje	107.430	214
Samostan Kostanjevica za zastavno gospostvo	71.621	125
Samostan Kostanjevica za Ruperčvrh in Mehovo	53.599	147
Samostan Kostanjevica za dvorec Grundelj	12.370	22
Samostan Kostanjevica za gospostvo Klevevž	63.925	173
Križevniška komenda Metlika	44.266	130
Avguštinsko imenje Radeče	14.325	35
Avguštinsko imenje za graščino Poganeč	9.894	28
Kapitelj Novo mesto	91.681	169
Samostan Stična z Bajnofom in Čretežem	357.501	1368
Križevniška komenda Črnomelj	27.657	65

Lastniki drugih cerkvenih gospostev so bile župnije, beneficiji, cerkve, bratovščine, tudi rokodelske, in špitali. Hube je imelo v posesti 94 gospostev, 99 jih je bilo brez hub. Od gospostev s hubami jih je 72 imelo do 20 hub, 13 od 21 do 50, 2 od 51 do 100 in 7 nad 100 hub. Vrednost cerkvenih gospostev je znašala 1.223.640 gold., imela pa so 3236 hub. Toda na samostane, križevniško komendo in na dva kapitlja je odpadlo 886.031 gold. in 2555 hub. Na prvem mestu glede vrednosti in števila hub je bil samostan v Stični, sledil mu je samostan v Kostanjevici s svojimi dominiji. Za freisingškim v Škofji Loki sta bila največji gospostvi na Kranjskem. Oba samostana sta bila ukinjena in je njujina posest prešla pod državno upravo.

Plemstvu je na Dolenjskem pripadalo 95 gospostev, šest jih je bilo brez hub, 27 jih je imelo do 20, 22 od 21 do 50, 20 od 51 do 100 in 20 več kot 100 hub. V tej zadnji skupini so bila sledeča:

	Vrednost gold.	Hub
Graščina Soteska	36.842	104
Grofija Turjak	161.816	540
Gospostvo Pobrežje	48.396	150
Grofija Kočevje	236.809	543
Gospostvo Krško z inkorporiranimi imenji	44.622	152
Gospostvo Rakovnik	52.534	122
Gospostvo Mokrice	83.401	129
Gospostvo Mokronog	94.552	289
Gospostvo Mirna	56.809	111
Gospostvo Poljane	55.223	229
Gospostvo Ribnica z graščino Breg	138.413	314
Gospostvo Žužemberk	67.836	385
Gospostvo Trebnje	34.323	104
Gospostvo Šrajberski turn	98.783	349
Gospostvo Turn – Gallenstein	54.764	156
Gospostvo Zastava in Gradac	32.962	110
Gospostvo Boštanj	58.922	139
Boštanj za desetino od Štangarskega gozda	16.945	–
Gospostvo Višnja gora	55.588	208
Gospostvo Otočec	30.454	113
Gospostvo Čušperk	88.080	279

Vrednost navedenih gospostev je znašala 1.548.074 gold., imela po so 4526 hub. Vsa plemiška gospostva na Dolenjskem so bila vredna 2.538.646 gold. Tri petine vrednosti in dve tretjini hub je odpadlo na nekaj več kot petino gospostev. Od gospostev s hubami jih je 28 imelo do 20, 23 je imelo od 21 do 50, 19 od 51 do 100, 20 pa nad 100 hub, 4 gospostva jih niso imela. Dve gospostvi sta bili označeni kot grofiji, 27 kot gospostvo, 11 je bilo imenj, 46 graščin in 5 dvorcev.

Posest prideljenih svobodnikov je znašala 17.582 gold., imeli so tri hube. Po Polčevi navedbi je bilo 51 svobodnikov.

Vrednost posesti navadnih strank je znašala 204.340 gold., imele so 459 hub. Med temi dominiji sta bila dva z nazivom gospostva in sicer Kostel v vrednosti 31.936 gold. z 91 hubami in Lanšprež v vrednosti 28.488 gold. in s 65 hubami. Brez rustikalne posesti je bilo 7 dominijev, 21 jih je imelo d 20 hub, 6 jih je imelo več. Z označbo imenja je bilo 8 dominijev, z označbo graščine 10, dvorcev tudi 10, ostali so bili brez označbe. Brez hub je bilo 7 dominijev. Posest deželno stanovskih svobodnikov je imela vrednost 14.164 gold., imeli so 4 hube. Teh svobodnikov je bilo 27.

Na Dolenjskem so bila deželnoknežja mesta Krško, Kostanjevica, Metlika, Novo mesto (Rudolfovo), Črnomelj in Višnja gora, municipalno mesto je bilo Kočevje. Vrednost njihove posesti je znašala 194.421 gold., od tega je odpadlo 75.597 gold. na Novo mesto.

IV.

Notranjska v tedanjem obsegu, to je z delom Istre in Goriške, je imela 249 dominijev, 141 cerkvenih, 65 plemiških, 40 navadnih strank, prideljene in deželno stanovske svobodnike in eno mesto.

Cerkveni dominiji so bili:

	Vrednost gold.	Hub
Glavarstvo Kastav	44.181	60
Ženski samostan na Reki, za Mune	8.616	28
Samostan Bistra	112.247	235
Samostan Bistra, za urad Preserje	16.224	36
Opatija sv. Jakoba pod Preluko	5.213	—
Proštija Pazin	10.844	—
Samostan Naše ljube gospe ob jezeru	3.181	—
Škofija Poreč	3.110	—
Škofija Pičen	10.449	—
Samostan sv. Petar u šumi	12.188	15
Škofija Trst s Samez hubami	47.015	121
Samostan sv. Ciprijana v Trstu	3.602	5
Trst za Berg Perze	25.624	—
Avgušinski samostan Reka	8.442	39

Samostani Bistra, Naše ljube gospe ob jezeru in pri sv. Petru u šumi so bili ukinjeni, njihova posest je prešla v državno upravo. Ostalih 127 dominijev poleg zgoraj navedenih so bile župnije, beneficiji, cerkve, bratovščine in špital v Pazinu. Od teh je bilo 85 na ozemlju Notranjske znotraj njenih poznejših mej, 9 jih je bilo na nekdanjem Goriškem, ostali pa v Istri, toda le 8 v njenem slovenskem delu. V nekaterih župnijah, seveda v njihovem tedanjem večjem obsegu, je bilo večje število cerkvenih dominijev. V župniji Košana jih je bilo 13, v župniji Vipava 14, in v župniji Vrhnika 21. Hube je imelo 56 dominijev, 85 jih je bilo brez hub. Do 20 hub je imelo 47 dominijev, 9 jih je imelo več, povečini so bili malega obsega in pomena.

Vrednost cerkvenih gospostev na Notranjskem je znašala 547.238 gold., pripadalo jim je 794 hub. Na navedenih 14 dominijev je odpadlo 310.937 gold. in 539 hub. Tistih 85 dominijev, ki so bili na ozemlju poznejše manjše Notranjske, je imelo vrednost 269.679 gold., pripadalo jim je 479 hub. Dominiji, bilo jih je 17, v župnijah Devin, Komen, Podvir, Tomaj, Hrušica,

Jelšane in Podgraje, ki so pozneje pirpadle deželama Goriški in Istri, so imeli posest v vrednosti 28.157 gold., imeli pa so 37 hub.

Plemiških gospostev je bilo 65 v vrednosti 2,017.190 gold., imela so 4224 hub. Gospostva z več kot 100 hubami so bila:

	Vrednost gold.	Hub
Gospostvo Postojna	110.987	314
Gospostvo Postojna za Lipico in Prestranek	33.696	—
Gospostvo Planina	161.284	304
Gospostvo Lož in Snežnik	62.267	107
Gospostvo Logatec	102.943	246
Grofigija Pazin	261.469	1009
Gospostvo Polhov gradec	81.827	211
Gospostvo Prem	103.455	333
Graščina Ravne	52.662	115
Gospostvo Senožeče	88.528	149
Gospostvo Devin	224.623	214
Gospostvo Vipava	126.141	203

Vrednost teh gospostev je bila 1,409.882 gold., imela so 3205 hub. Ta velika gospostva so zajela več kot dve tretjini celotne vrednosti plemiške posesti, hub pa so imela kar tri četrtine. Dominiji so bili na splošno manjšega obsega. Do 20 hub je imelo 28 dominijev, od 21 do 50 hub 9, od 51 do 100 hub 7, več hub pa 11; 10 dominijev je bilo brez hub. En dominij je imel naziv grofigija, 19 je bilo gospostev, 13 imenj, 11 graščin, 2 dvorca, 19 jih je bilo brez označbe. Na ozemlju Notranjskega v poznejših mejah je bilo 35 gospostev v vrednosti 1,115.621 gold. z 2418 hubami, kar je bilo nekaj več kot polovica tako po številu kot po vrednosti in številu hub. V slovenskem delu Istre so bila gospostva Podgrad, Gotnek, Socerb, imenje Odolina in tri manjši dominiji, na Goriškem pa Devin in Sesljan. Vrednost teh dominijev je znašala 442.437 gold, pripadalo jim je 515 hub.

Vrednost posesti prideljenih svobodnikov je znašala 15.954 gold. Po navedbi Polca jih je bilo 81.

V posesti navadnih strank je bilo 40 dominijev z vrednostjo 128.670 gold. in s 144 hubami. Brez hub jih je bilo 24, 15 jih je imelo do 20 hub, le eden je imel nekaj več. Kot imenje je bilo označenih 8, kot graščine 5, kot dvorca 2 in eden kot grad (Burg), ostali so bili brez označbe. Večina dominijev je navedena le z imenom lastnika, brez navedbe kraja, zato jih ni mogoče točneje lokalizirati. Med lastniki je naveden trgovec Tschopp iz Trsta, z latinico so vpisani štirje lastniki z italijanskimi imeni in priimki, bili so gotovo Italijani, drugi lastniki so vpisani z gotico, med njimi najbrž tudi Italijani z neitalijanskimi priimki (npr. Lazarovich, Millosich). Le za 13 dominijev v vrednosti 77.059 gold. z 89 hubami se je dalo ugotoviti, da so v mejah poznejše Notranjske.

Deželno stanovski svobodniki, bilo jih je 55, so imeli posest v vrednosti 19.587 gold. z desetimi hubami.

Na Notranjskem je bilo izkazano kot deželnoknežje mesto Lož, vrednost njegove dominikalne posesti je znašala 15.955 gold.

V.

Po obravnavanju zemljiških gospostev po okrožjih podajam pregled številčnih podatkov za celo deželo. Številčno stanje zemljiških gospostev na nekdanjem Kranjskem je bilo:

Dominiji	Gorenjsko	Dolenjsko	Notranjsko	Kranjsko
Cerkveni	321	193	141	655
Plemiški	77	94	65	236
Navadnih strank	67	34	40	141

Dominiji	Gorenjsko	Dolenjsko	Notranjsko	Kranjsko
Mestni	5	7	1	13
Svobodniki	2	2	2	6
	472	330	249	1051

Ker so v številkah za Notranjsko zajeti tudi podatki za tedanjo avstrijsko Istro in del Goriške, to je ozemlje, ki je bilo pozneje izločeno iz notranjskega okrožja, navajam še podatke za Notranjsko v poznejšem obsegu. Pripominjam pa, da se je število dominijev za dele razdeljene Notranjske dalo le deloma ugotoviti iz že navedenih razlogov. Na poznejšem Notranjskem je bilo 85 cerkvenih dominijev, 35 plemiških, 13 navadnih strank, 1 mestni dominij in svobodniki, skupaj 136. V slovenski Istri in delu Goriške je bilo 22 cerkvenih in 9 plemiških, dominijev navadnih strank 27 na vse istrskem ozemlju, ki ni več pripadalo kranjski deželi.

Naslednje tabele vsebujejo skupni pregled vseh podatkov o zemljiških gospostvih po kategorijah lastnikov in po okrožjih. Podatki so v goldinarjih v prvih treh kolonah za dominikalno posest in sicer užitek od posesti, nato davščina od užitka, v tretji koloni pa vrednost posesti. Četrta in peta kolona se nanašata na rustikalno posest, v četrti je znesek kontribucije, v peti znesek davka. V šesti koloni je navedeno število hub.

Cerkvena gospostva

Gorenjsko	106.873	16.551	2.258.066	34.119	25.327	5.687
Dolenjsko	57.795	8.849	1.223.641	19.581	12.500	3.263
Notranjsko	25.969	4.079	547.238	4.104	3.274	794
	190.637	29.479	4.028.945	57.804	41.101	9.744

Plemiška gospostva

Gorenjsko	93.119	14.271	1.970.716	24.383	16.182	4.064
Dolenjsko	120.242	18.696	2.538.646	41.676	23.386	6.946
Notranjsko	95.604	14.917	2.017.191	19.556	12.315	4.222
	308.965	47.884	6.526.553	85.615	51.883	15.232

Navadne stranke

Gorenjsko	12.992	2.334	266.453	2.758	1.601	459
Dolenjsko	9.998	1.824	204.340	2.757	1.723	459
Notranjsko	6.274	1.127	128.670	747	669	144
	29.264	5.285	599.463	6.262	3.993	1.062

Prideljeni svobodniki

Gorenjsko	2.877	516	59.025	42	24	7
Dolenjsko	845	142	17.583	20	16	3
Notranjsko	329	44	7.114	—	—	—
	4.051	702	83.722	62	40	10

Deželno stanovski svobodniki

Gorenjsko	4.872	822	101.261	2	—	—
Dolenjsko	683	116	14.164	26	16	4
Notranjsko	1.038	254	19.587	58	61	10
	6.593	1.192	135.012	86	77	14

Mesta

Gorenjsko	52.613	8.433	1.104.502			
Dolenjsko	9.261	1.484	194.427			
Notranjsko	759	121	15.955			
	62.633	10.038	1.314.884			

Seštevek za okrožja in deželo						
Gorenjsko	273.346	42.927	5.760.023	61.304	43.134	10.217
Dolenjsko	198.824	31.111	4.192.801	64.060	37.641	10.675
Notranjsko	129.973	20.542	2.735.755	24.465	16.319	5.170
	602.143	94.580	12.688.579	149.829	97.094	26.062

K tej rekapitulaciji je treba pripomniti, da je tedaj po ukinitvi cerkvenih redov in samostanov država prevzela upravo njihovih gospostev. Vrednost te cerkvene posesti je znašala 1,318.598 gold. pripadalo pa ji je 3593 hub.

Od vrednosti in števila hub je odpadlo na posamezna okrožja:

Gorenjsko	od vrednosti 45%	od hub 39%
Dolenjsko	od vrednosti 33%	od hub 41%
Notranjsko	od vrednosti 22%	od hub 20%

Delež na vrednosti posameznih kategorij gospostev po okrožjih je znašal:

Gorenjsko	cerkvena 56%	plemiška 30%	navadnih strank 45%
Dolenjsko	cerkvena 30%	plemiška 39%	navadnih strank 34%
Notranjsko	cerkvena 14%	plemiška 31%	navadnih strank 21%

Na splošno je v vsej deželi pripadalo posameznim kategorijam zemljiških gospostev: cerkvenim 31,8%, plemiškim 51,5%, navadnim strankam 4,7%, svobodnikom 1,7% in mestom 10,3%. Hube so bile razdeljena na gospostva: cerkvena 37,4%, plemiška 58,6%, navadnih strank 4%. Plemiških gospostev je bilo sicer mnogo manj kot cerkvenih, toda njihova vrednost je bila več kot polovico vrednosti vseh gospostev. Še močneje so presežala pri številu hub.

Od vseh gospostev v deželi je bila skoraj polovica brez hub, 363 jih je pripadalo cerkvenim gospostvom. Ta so torej imela le dominikalno posest. Lastniki so bili povečini podružnične cerkve župnij, vrednost takih dominijev je bila na splošno skromna. Na Gorenjskem jih je le 23 imelo posest v vrednosti nad 1000 gold, na Dolenjskem 16, na Notranjskem in v slovenskem delu Istre 6, precej pa je bilo med temi dominijev v vrednosti pod 100 gold. bili so celo taki z vrednostjo po nekaj goldinarjev. Drugače je bilo v hrvaškem delu Istre, kjer je bilo 27 cerkvenih gospostev z dominikalno posestjo v vrednosti več tisoč goldinarjev. Posestniki cerkvenih dominijev v večji vrednosti so bili ponajveč župniki ali drugi duhovniki, ki jih je ta posest vzdrževala. Pri tem se nam postavlja vprašanje, kako so majhni cerkveni dominiji nastali. Verjetno je upravičena domneva, da so jih ustanovili fevdalni gospodje s podaritvijo dominikalnega zemljišča, na katerem so zgradili cerkve in tudi zagotovili njihovo vzdrževanje. Med cerkvenimi dominiji jih je bilo 98 vpisanih na župnije, župnišča ali župnika, po vrednosti so sodili med večje. Župnije, ki so tedaj imele večje število dominijev v skupni vrednosti po več deset tisočev goldinarjev, so bile Stara Loka, Ig, stolna župnija v Ljubljani, Mengeš, Moravče, Kamnik, Vače, Šmarje, Trebnje in Vipava.

Vrednost plemiških gospostev so bila v mnogo večjem razponu kot cerkvena. V naslednjem pregledu je navedeno število dominijev v skupinah, ki prikazujejo njihovo razvrstitev po vrednosti.

	Gorenjsko	Dolenjsko	Notranjsko	Kranjsko
do 10.000	32	32	37	101
od 10.000 do 20.000	16	23	6	45
od 20.000 do 50.000	17	26	8	51
od 50.000 do 100.000	7	10	7	24
nad 100.000 gold.	5	3	7	15
	77	94	65	286

Plemiška gospostva so bila glede na njihove vrednosti precej neenakomerno razdeljena. Na Notranjskem jih je več kot polovica bila v najnižji skupini, toda glede na število gospostev sta bili močno zastopani zadnji dve skupini. Tudi na Gorenjskem je bila najnižja skupina sorazmeroma močna, med dolenjskimi gospostvi so prevladovale srednje skupine.

Dominiji navadnih strank so bili po vrednosti razvrščeni v naslednjih skupinah:

	Gorenjsko	Dolenjsko	Notranjsko	Kranjsko
do 1000 gold.	30	7	16	53
od 1000 do 10.000	32	21	21	74
od 10.000 do 20.000	3	4	2	9
nad 20.000 gold.	2	2	1	5
	67	34	40	141

Pri navadnim strankam pripadajočim gospostvom so močno prevladovali z manjšo vrednostjo. Naš vir nam ne odkriva, kako so ti dominiji nastajali, vendar je najbrž upravičena domneva, da so lastniki večjih gospostev prodali ali na kak drugi način prepustili dele svoje dominikalne posesti neplemičem. Kolikor je mogoče presoditi je le malo plemiških gospostev prešlo do tedaj v celoti v neplemiško posest.

Podatki o številu gospostvom podložnih hub nam dajejo razen podatka o obsegu in pomenu posameznega dominija tudi nekaj vpogleda v sestavo zemljiških lastnikov. V naslednjih tabelah so gospostva razvrščena v več skupin glede na število podložnih hub.

		Brez hub	Do 20	21–50	51–100	Nad 100	Skupaj
Gorenjsko	cerkvena	166	133	6	6	10	321
	plemiška	15	21	18	10	13	77
	navadna	43	21	2	–	1	67
		224	175	26	16	24	465
Dolenjsko	cerkvena	99	72	13	2	7	193
	plemiška	4	28	23	19	20	94
	navadna	7	21	4	2	–	34
		110	121	40	23	27	321
Notranjsko	cerkvena	85	47	5	2	2	141
	plemiška	10	28	9	7	11	65
	navadna	24	15	1	–	–	40
		119	90	15	9	13	246

Pregled gospostev po številu hub za celo Kranjsko

cerkvena	350	252	24	10	19	655
plemiška	29	77	50	36	44	236
navadna	74	57	7	2	1	141
	453	386	81	48	64	1.032

Tako cerkveni kakor tudi dominiji navadnih strank s hubami so jih imeli le po nekaj, le maloštevilni so jih imeli več. Pri plemiških dominijih so pa bile glede števila podložnih hub po okrožjih precejšnje razlike. Na Gorenjskem sta dve tretjini gospostev s hubami imeli manj kot 50 hub, na Dolenjskem so bile skoraj enakomerno razporejene po vseh velikostnih skupinah, na Notranjskem pa kar polovica dominijev ni imela več kot 20 hub.

Naš vir ima tudi podatke o številu prebivalstva in kmetov na Kranjskem. Prebivalcev je bilo 412.298 in sicer na Gorenjskem 144.743, na Dolenjskem 148.772 in na Notranjskem 118.783. Kmetov je bilo v celi deželi 47.941, za posamezna okrožja ni podatkov.⁶ Glede na število kmetov je prišlo na enega v povprečju nekaj več kot pol hube. Ker so hube od 18. stoletja naprej vedno bolj delili, je naraščalo število pol- in četrtzemljakov. To kažejo tudi popisi dominijev, ki so bili izvedeni za terezijanski kataster. Verjetno se je omenjeno povprečje po okrožjih nekoliko razlikovalo. To sklepam iz različnega razmerja med številom hub in številom prebivalstva. Na Gorenjskem in na Dolenjskem je prišlo okrog 14 oseb na eno hubo, 23 pa na Notranjskem. Sodeč po teh številkah je huba na Notranjskem morala preživljati več ljudi kot v drugih delih dežele.

⁶ Arhiv Republike Slovenije, Rkp II – 24 r, fol. 5 in 41 sl.

Davščine zemljiških gospostev so znašale dominikalne 94.580 gold., rustikalne označene kot kontribucija 149.829 gold. in kot davek 97.094 gold. Dominikalna davščina, ki je bremenila lastnike, je bila odvisna od višine užitka. Kot sem izračunal po podatkih v seznamu za posamezna okrožja in kategorije gospostev, je znašala za cerkvena in plemiška gospostva od 15,3 do 15,7%, za navadne stranke pa je bila višja, gibala se je od 17,9 do 18,2%. Davščine od rustikalne posesti, ki so bremenile kmetije, so obračunane od hube. Kontribucija je znašala 6 gold. na hubo, to je od cele kmetije, le hube ob beneški meji so bile manj obdavčene. To potrjuje tudi obračun na podlagi podatkov v seznamu, v katerem za Gorenjsko in Dolenjsko skupni znesek ustreza taki obdavčitvi. Na nekdanjem Notranjskem, to je z delom Istre in Goriške, je prišlo povprečno 4 gold. 44 kr. na hubo, bila so različna povprečja pri posameznih kategorijah gospostev. V delu Notranjskega brez Istre so bila povprečja višja, znašala so krajcar manj kot 6 gold., kar je bila predpisana kontribucija. Primerjava podatkov po posameznih gospostvih pa je pokazala, da niso kontribucije povsod enako predpisovali. Pri gospostvu Bistra se je izkazalo, da je na hubo prišlo 7 gold. 8 kr. kontribucije, ponekod pa le 5 gold. Razlog za različno obremenjevanje podložnikov se ni dal ugotoviti. Povprečna davščina, označena kot davek, se je razlikovala tako po kategorijah kot po posameznih gospostvih, obremenitve so se na hubo gibale od 2 gold. 31 kr. do 5 gold. 31. kr.

Podatki v rokopisni knjigi nam ne dovoljujejo sodbe, ali so upoštewane vse davščine, ki so bremenile zemljiška gospostva. Na vsak način vzbuja pozornost, da so rustikalne davščine več kot dvakrat tolike kot dominikalne. V našem viru je prikazana tudi bilanca deželnih dohodkov in izdatkov. Med dohodki je izkazana kontribucija skupaj z mesnim krajcarjem z zneskom 228.111 gold. 23 kr. in davek z zneskom 116.378 gold. 40 kr. Zneska sicer nista ista kot v seznamu gospostev, kar je razumljivo, saj je v bilanci skupaj s kontribucijo izkazan mesni krajcar, tudi gre v bilanci za dejanski dohodek, v seznamu gospostev pa za predpisano davščino.

Bilanca deželnih dohodkov in izdatkov vsebuje tudi podatke o donosnosti nekaterih zemljiških gospostev. Tako je v njej vpisana postavka 3.803 gold. kot dohodek od postojnskega gospostva, ki je bil v državni lasti. Če je bil to ves dohodek, je pomenil komaj 3%-no obrestovanje oziroma le 71% od izkazanega užitka, kar je bil slab donos. Pri drugem gospostvu so bili bolj uspešni. Dežela je prejela 9.940 gold. zakupnine za prejšnja jezuitska posestva. Vrednost dveh jezuitskih gospostev (Kolegij Družbe Jezusove in Fužine) je znašala 222.072 gold., zakupnina je pomenila 4½%-no obrestovanje. To je bila tedaj dobra obrestna mera, država in dežela sta za prejeta posojila povečini plačevala 4%-ne obrsti.⁷

Številčni podatki iz »Kratkega opisa vojvodine Kranjske«, ki omogočajo splošni pregled stanja zemljiških gospostev in njihovih gospodarskih razmer, so gotovo pomemben prispevek za boljše poznavanje te družbene ustanove. So toliko pomembnejši, ker prikazujejo stanje konec 18. stoletja, to je v času, ko je fevdalni družbeni red doživel zadnje velike spremembe in se je bližal svojemu koncu. Zemljiška gospostva so bila temelj fevdalnega reda, saj so bila lastniki zemljišč, odločala so o njihovem obdelovanju in izkoriščanju. Naše zgodovino pisje se je z zemljiškimi gospostvi mnogo ukvarjalo, toda splošnega pregleda, kot ga nudi »kratek opis«, ni bilo. Nekaj takega pregleda daje sicer knjiga »Gračine na nekdanjem Kranjskem«.⁸ Pri opisu posameznih gračin so po podatkih v deželni deski navedeni število hub in zneski davkov gosposočinske ter podložniške zemlje. Dve tabeli pa prikazujeta razvrstitev zemljiških gospostev glede na število hub in zneske obdavčevanja. Toda v tabeli glede hub je upoštevanih 236, v tabeli z zneski davkov pa 252 gospostev, torej je zajeta le nekako četrtina vseh dominijev. Avtorica je sicer zajela največje in najpomembnejše, vendar knjiga le ne daje popolnega pregleda te družbene ustanove na nekdanjem Kranjskem. Podatki za sestavo splošnega pregleda nad zemljiškimi gospostvi so tudi v gradivu terezijanskega katastra. Na osnovi tega gradiva bi si mogli napraviti celotno sliko temeljne ustanove fevdalnega družbenega reda ne le v deželi Kranjski temveč na vsem slovenskem ozemlju. Obdelava gradiva terezijanskega katastra pa seveda ne more biti naloga enega zgodovinarja.

⁷ Arhiv Republike Slovenije, Rkp II 24 r, fol. 83 sl. in 87.

⁸ M. Smole, Gračine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982. V tekstu omenjeni tabeli gl. str. 16–19.

Zusammenfassung

**DIE STATISTISCHE DARSTELLUNG DER GRUNDHERRSCHAFTEN IN KRAIN
AM ENDE DES 18. JAHRHUNDERTS**

Vlado Valenčič

Die »Ganz kurz gefaßte Beschreibung von dem Herzogtum Krain 1780« enthält das Verzeichnis aller Grundherrschaften im Lande mit Angabe der Nutzung, der Giebigkeit, des Schätzwertes des Grundbesitzes, der Kontribution und der Steuer der untertänigen Bauern, dann folgt die Zahl der Huben. Die Grundherrschaften sind in folgende Kategorien eingeteilt: Geistlichkeit, Adel, gemeine Parteien, dem Adel zugeteilte und landständische Freisaßen, Städte. In Krain waren 1051 Grundherrschaften, der Geistlichkeit gehörten 655, dem Adel 236, den gemeinen Parteien 141, den Städten 13, die Freisaßen wurden in jeden Kreise in zwei Positionen ausgewiesen.

Der Schätzwert der Grundherrschaften betrug 12,688.579 Gulden, davon entfiel an die Geistlichkeit 4,028.945, an den Adel 6,526.553, an die gemeinen Parteien 599.463, an die Städte 1,314.884 und an die Freisaßen 218.732 Gulden. Der Prozentsatz vom Gesamtwert war: die Geistlichkeit 31,8%, der Adel 51,5%, die Städte 10,3%, die gemeinen Parteien 4,7%, die Freisaßen 1,7%. Nach der Auflösung des Jesuitenordens und einiger Klöster übernahm der Staat die Verwaltung ihrer Grundherrschaften, deren Schätzwert 1,318.598 Gulden betrug. Nur wenige von den kirchlichen Grundherrschaften haben einen größeren Wert ausgewiesen, es überwogen solche im Werte unter 1000 Gulden.

Von den 236 dem Adel gehörenden Grundherrschaften hatten es 101 den Wert bis zu 10.000 Gulden, bis zu 50.000 hatten es weitere 96, bis zu 100.000 Gulden 24, einen höheren Wert 15. Den 141 gemeinen Parteien gehörten Grundherrschaften im Wert bis zu 1000 Gulden, 74 hatten es solche im Werte bis zu 10.000 und 14 im höheren Werte.

Den Grundherrschaften in Krain waren 26.062 Huben untertänig. Der Geistlichkeit gehörten 9.744 Huben, dem Adel 15.232, den gemeinen Parteien 1062. Die in die staatliche Verwaltung übernommenen kirchlichen Grundherrschaften hatten 3593 Huben. Im Besitz der Huben waren 579 Grundherrschaften, 386 hatten nur bis zu 20 Huben, 252 von diesen waren im Besitz der Geistlichkeit, 129 Grundherrschaften besaßen 21 bis 100 Huben, 64 hatten es mehr. Die größte Grundherrschaft war das Bistum in Freising mit 1811 Huben, es folgten die Zisterzienserstiften Stična (Sittich) mit 1368 und Kostanjevica (Landstraß) mit 681 Huben. Ohne Huben, nur mit dem Dominikalbesitz, waren 453 Grundherrschaften, 350 davon waren im Besitz der Geistlichkeit. Auch bei den gemeinen Parteien überwogen Grundherrschaften ohne Rustikalbesitz und solche mit kleiner Zahl der Huben.

In Krain waren damals 47.941 Bauern, bei 26.062 Huben kam es auf einen Bauer etwas mehr als eine halbe Hube. Doch das Verhältnis der Zahl der Huben zu der Bevölkerungszahl in den Kreisen des Landes war nicht gleich. In Oberkrain und in Unterkrain kam es eine Hube auf 14, in Innenkrain aber auf 23 Einwohner.

Die dominikale Giebigkeit der Grundherrschaften betrug 94.520 Gulden bei der Nutzung im Gesamtbetrag 602.143 Gulden, dadurch wurde die Nutzung der kirchlichen und der adeligen Grundherrschaften von 15,3 bis 15,7% und der gemeinen Parteien von 17,9 bis 18,2% belastet. Von dem bäuerlichen Besitz wurden die Kontribution und die Steuer erhoben. Die Kontribution betrug 6 Gulden von einer Hube, der aufgelegte Gesamtbetrag betrug 149.829 Gulden. Auch die Steuer wurde für die Hube festgesetzt, es wurden insgesamt 97.094 Gulden auferlegt, die Besteuerung der Huben bewegte sich von 2 Guld. 31 Kr. bis 5 Guld. 31 Kr.